

Kildebank til Jødiske stemmer fra Holocaust

Vi gjorde også modstand

Tema 10

At gøre oprør i dødslejrene – var at gøre modstand

Denne kildebank består af uddrag af forskellige europæiske jødiske kilder til Holocaust. Uddragene er gengivet med tilladelse fra rettighedshavere, og må ikke anvendes i andre sammenhænge uden indgåelse af ny aftale herom. Redaktionen har bestræbt sig på at finde frem til alle rettighedshaverne. Skulle nogen mangle, kontakt venligst redaktionen.

At smugle et brød var at gøre modstand
At undervise i hemmelighed var at gøre modstand
At samle informationer og udbrede illegalt nyhedsbreve var at gøre modstand
At advare og nedbryde illusioner var at gøre modstand
At redde en Torah-rulle – var at gøre modstand
At smugle folk over grænser – var at gøre modstand
At nedskrive begivenheder og skjule optegnelserne var at gøre modstand
At hjælpe mennesker i nød var at gøre modstand
At stå med tomme hænder imod morderne – var at gøre modstand
At gøre oprør i dødslejrene – var at gøre modstand
At rejse sig i ghettoerne – var at gøre modstand
At fastholde sin menneskelighed var at gøre modstand
At skjule sig var at gøre modstand
At flygte fra ghettoen og leve som partisan – var at gøre modstand
At lytte til musik – var at gøre modstand
At sabotere nazisterne – var at gøre modstand

Digt af Haim Guri & Monia Avrahami:

Opstandens ansigter, (oversat af Therkel Stræde) fra [det israelske ghettokæmpermuseum Beit Lohamei Haghettaots hjemmeside](#)

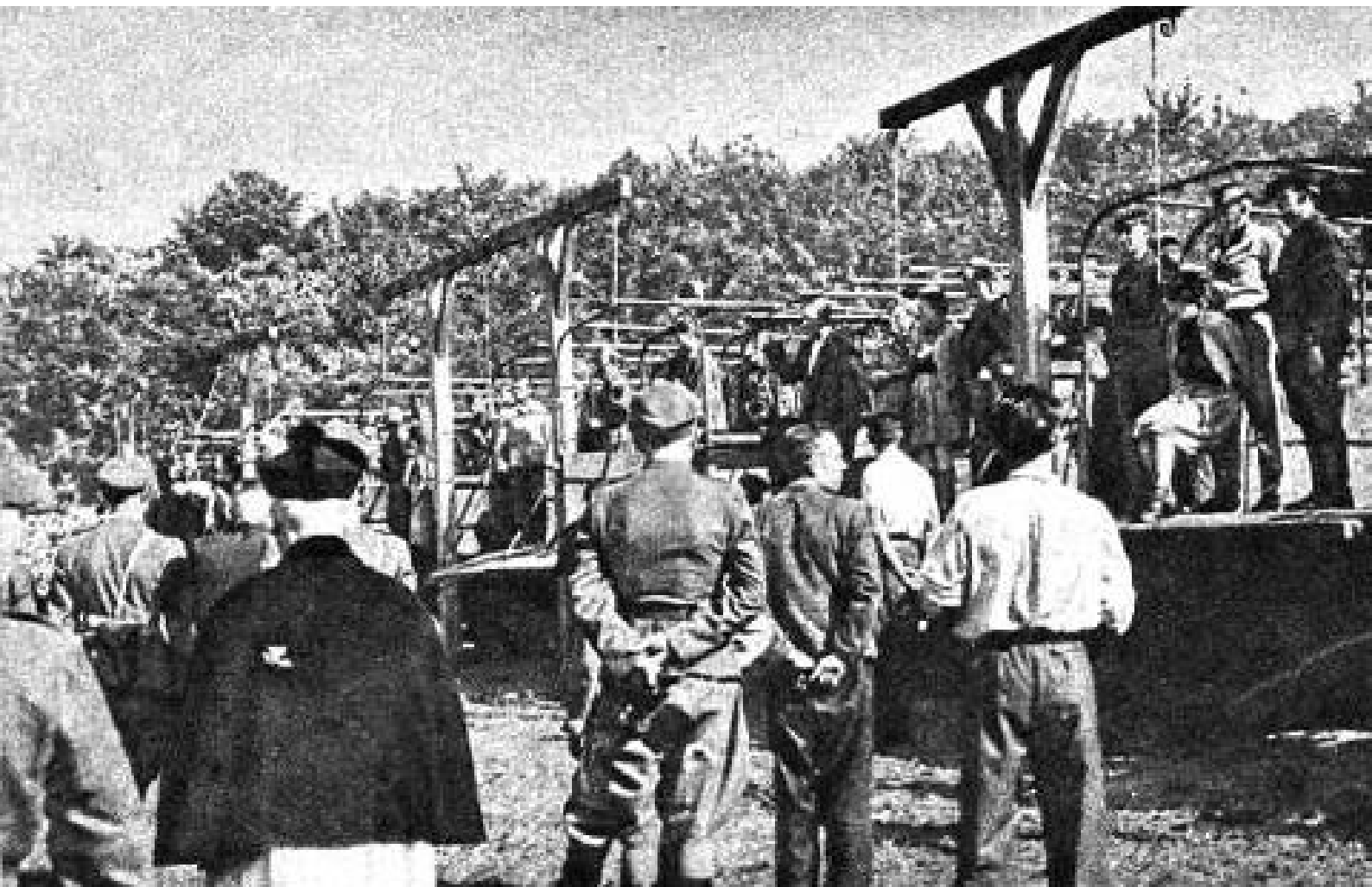
At gøre oprør i dødslejrene – var at gøre modstand

Kontekst

I slutningen af 1941 besluttede den nazistiske ledelse, at Europas jøder skulle udryddes. Herefter intensiverede nazisterne masseskydningerne af jøder, som fra sommeren 1941 var foregået bag fronten i den tyske invasion af Sovjetunionen. Samtidig oprettede nazisterne dødslejre. Det var kz-lejre særligt indrettet til at myrde jøder i stort omfang.

Den største af disse dødslejre var Auschwitz. Nogle af disse lejre var dog kombinerede døds- og arbejdslejre, f.eks. Majdanek og Auschwitz, hvor nazisterne først kunne udnytte jødisk slavearbejdskraft, før de myrdede dem. Størstedelen af de jøder, der ankom til disse lejre, blev dog myrdet umiddelbart efter ankomsten i lejrenes store gaskamre, hvor tusindvis af mennesker kunne gasses ad gangen.

Jøder, der blev udvalgt til slavearbejde i dødslejrene, fik hurtigt viden om det daglige massemord. Samtidig var vilkårene for de jødiske kz-fanger så ekstreme, at bare det at holde sig selv i live, eller at fastholde sin egen menneskelighed og identitet, var en daglig kamp. Alligevel lykkedes det i enkelte tilfælde fanger i udryddelseslejrene Treblinka, Sobibor og Auschwitz at gøre oprør. De fanger, der havde mulighed for at gøre oprør, tilhørte en bestemt type fanger. Det var fanger, der af forskellige grunde havde bedre leveforhold end de andre. Ofte havde de opholdt sig i lejrene i længere tid, og de havde derfor indblik i lejrenes daglige drift. Med deres kendskab til lejrenes daglige produktion af massedrab gjorde disse fanger sig ingen forhåbninger om at overleve et oprør. Alligevel fandt flere oprør sted.

Primo Levi var italiensk jøde, f. 1919. I december 1943 blev han arresteret og sendt til Auschwitz. Da Primo Levi var uddannet kemiker, blev han opfattet som en arbejdsduelig jøde og optaget i en særlig enhed på en gummifabrik i Auschwitz.

Lige efter befrielsen gik Primo i gang med at nedskrive sine oplevelser fra Auschwitz, hvilket blev til bogen 'Hvis dette er et menneske', der udkom i 1946. Primo gav også sidenhen flere interviews om sine oplevelser i Auschwitz. I 1987 begik Primo Levi selvmord.

Interview fra 1986 med Primo Levi om betydningen af modstand i Auschwitz

"Den unge generation af israelskfødte jøder kritiserer den foregående generation for at have ladet sig nedslagte uden at gøre modstand.

Det er kun delvist rigtigt.

Efter min mening er denne påstand først og fremmest dybt uhistorisk.

Jeg, som har været i Auschwitz, kan godt fortælle, at modstand, sådan som vi forstår ordet i dag, dvs. væbnet modstand, var totalt udelukket i Auschwitz.

At gøre modstand betød i Auschwitz at overleve.¹⁵⁶

Hvad er Primo Levis pointe her?	
Hvad tror I, at Primo Levi mener med, at det at overleve i Auschwitz var at gøre modstand?	

Sholomo Venezia (f. 1923, d. 2012) var græsk-italiensk jøde, og blev i 1944 deporteret til Auschwitz, hvor han blev del af Sonderkommandoen. Et arbejde i lejrens gaskamre og krematorier, hvor han dagligt blev vidne til massedrab. I foråret 1944 begyndte Sonderkommandoen at planlægge et væbnet oprør i Auschwitz.

Sholomo var en af de ganske få overlevende fra oprøret i Auschwitz, og han udgav senere sine erindringer om arbejdet som sonderkommando.

Sholomo Venezia erindrer forberedelserne til oprøret i Auschwitz

"Selv var jeg for ung og for ny i gruppen til at blive indviet i forberedelserne. Som de fleste andre mænd i Sonderkommandoet, blev jeg først sat ind i sagerne i sidste øjeblik.

Jeg opdagede intet.

Alt blev holdt hemmeligt for at undgå, at en af de mere svage af os skulle fortælle det hele til tyskerne i håb om at redde sit eget skind.

Forberedelserne foregik i det skjulte, og kapoerne stolede kun på folk, der havde været der længe.

Først to dage før oprøret brød ud, blev det tydeligt, at der var noget under opsejling, men ingen turde tale åbent om det."⁵⁷

Hvad var under forberedelse, og hvorfor bliver det holdt hemmeligt?	
Hvad har det krævet at udføre?	
Hvad var risikoen ved at gøre det? Hvad var risikoen ved ikke at gøre det?	

Filip Müller (f. 1922, d. 2013) var en slovakisk jøde, der i 1942 blev deporteret til Auschwitz, hvor han blev del af Sonderkommandoen. Et arbejde i lejrens gaskamre og krematorier, hvor han på daglig basis blev vidne til massedrab.

Filip deltog i Sonderkommandoens væbnede opstand i september 1944. Han var en af de få, der overlevede. Han udgav senere sine erindringer.

Filip Müllers erindring om Sonderkommandoens oprør i Auschwitz

"Alle forberedelser til virkeliggørelse af det udbrudsforsøg var truffet, og hver enkelt var blevet gjort nøje fortrolig med sine opgaver.

Alle de våben, der befandt sig i vores hænder, var klar.

Der var også blevet organiseret dynamit fra ammunitionsfabrikken Union i Auschwitz.

Næppe én af os lå under for illusionen om, at den store masse ville kunne redde sig.

Tværtimod, de fleste var klar over, at nok kun få ville overleve den forestående kamp. [...]

Da SS-vagtposterne kom gående, haglede der pludselig fra rækken af fanger en byge af sten mod SS-folkene.

Nogle blev såret og overmandet, andre lykkedes det at stikke af og drage deres våben, for at skyde vildt mod fangerne.

I mellemtiden var krematorium 4 sat i brand."⁵⁸

Hvilket job varetog Filip og de andre fanger, der planlagde oprøret?	
Hvorfor tror I, at det netop var den gruppe, der planlagde og gennemførte et oprør?	
Hvorfor tror I, at fangerne satte et af lejrens krematorier i brand?	
Hvis ingen af dem troede på, at de ville overleve, hvorfor tror I så, at de gjorde oprør alligevel?	

Sofia Kasaki-Beech var polsk fange i kvindeafdelingen i Auschwitz. I sine erindringer beskriver hun, hvordan rygterne om opstanden nåede kvindeafdelingen i lejren i september 1944.

Sofia Kasaki-Beechs erindringer om oprøret i Auschwitz

"Omkring frokosttid hørte vi pludselig høje råb fra mændene. Russeren Ziva bragede ind i vores barak og råbte "Krematoriet brænder!"

SS-mænd omringede hurtigt barakken og forbød os at gå udenfor.

Røg fra det brændende krematorium nåede barakken, men det var en god røg, som gav os nydelse og varslede dommedags ankomst.

Vi kunne høre råb, biler og pistolskud. Så hørte vi nogen synge.

Medlemmerne af Sonderkommandoen sang den hebraiske hymne Hatikva^g med høje stemmer. Lyden af skud ophørte.

De jødiske kvindelige fanger, der hørte sangen, rejste sig og sang med.

SS-mændene råbte, "Stille, stille!" [...].

Pludselig hørtes også skud fra krematorium 2 [...], og ild stod ud af gaskammeret. Øjeblikket efter faldt taget ned.

Det var fantastisk at se, hvordan de bevæbnede SS-mænd løb forvirret rundt og gemte sig for de skud, Sonderkommandoen rettede mod dem."⁵⁹

Hvad er det for en situation, Sofia beskriver?	
Hvad tror I, at Sofia mener med, at det var en god røg, der kom fra krematoriet? Hvilken røg plejede at komme fra krematoriet?	
Hvorfor tror I, at fangerne ødelagde gaskammeret?	
Hvorfor tror I, at de jødiske fanger sang Hatikva?	

^g Hatikva var en populær og udbredt jødisk sang, der betød Håb og hvis tema var længslen efter genforeningen mellem det jødiske folk og Israel. I dag er hatikva staten Israels nationalsang. I kan høre sangen her: [Ship Full of Holocaust Survivors Sing Hatikva in 1945 - YouTube](#)

Stanislaw Kon (f. 1909, d.) var polsk jøde, og blev i 1942 deporteret til udryddelseslejren Treblinka sammen med sin familie. Her blev hans kone og barn myrdet, mens Stanislaw Kon i stedet blev udvalgt til at arbejde med at sortere ofrenes tøj.

2. august 1943 gjorde 800 fanger oprør i Treblinka. Stanislaw var en ud af 70 fanger, der overlevede oprøret og flygtede fra Treblinka. I 1944 afgav han vidnesbyrd i det befriede Lublin om oprøret.

Stanislaw Kons vidnesbyrd om opstanden i Treblinka, 1944

"Præcis klokken fire om eftermiddagen blev der sendt bud til grupperne med ordre om med det samme at komme til garagen for at modtage våben. Rodak er ansvarlig for uddelingen.

Alle, der kommer for at modtage våben, er forpligtet til at sige et kodeord; Død! Til hvilket der svares Liv! Død – Liv!, Død – Liv! – de ivrige beskeder gentages hurtigt, og hænder rækkes ud for at gribe de eftertragtede geværer, pistoler og håndgranater.

På samme tid overfalder de vigtigste mordere i lejren, telefonlinjerne skæres og vagttårnene antændes.

Kaptajn Zelomir angriber to SS-vagter med en økse og bryder igennem til os. Han overtager kommandoen.

Ved garagen står en tysk panservogn, hvis motor Rodak i god tid har sørget for ikke fungerer. Nu bruger han bilen som læ, fra hvilken han skyder på tyskerne. Hans skud fælder Sturmführer Kurt Meidlar og flere af Hitlers køtere.

Våbenkammeret indtages af Sodovitz' gruppe. Våbnene fordeles blandt kammeraterne. Vi har to hundrede bevæbnede mænd. Resten angriber tyskerne med økser, spader og hakker.

Alle er fulde af hævnfølelser.

Vi erobrer nye våben og maskingeværer.

Rufolf Masaryk er placeret på taget og skyder på de skræmte tyskere. Blandt lyden af skuddene hører vi hans stemme: "Dette er for min kone og mit barn, der aldrig så verden!"¹⁶⁰

Hvilke erfaringer i Treblinka havde de fanger, der gjorde oprør? Hvad var der sket med deres familie og venner?	
Hvad fortæller det om magtforholdet mellem tyskere og jødiske fanger, at fangerne angreb tyskerne med økser, spader og hakker?	
Hvad tror I, at fangerne ville opnå med at gøre oprør?	

Hanna Levy-Hass (1913-2001) blev født i en jødisk familie i Sarajevo i det daværende Jugoslavien. I 1941 invaderede tyske tropper Jugoslavien. Hanna sluttede sig til de kommunistiske partisaner, der kæmpede mod den tyske besættelse.

I 1944 blev hun arresteret af Gestapo, fængslet og senere deporteret til koncentrationslejren Bergen-Belsen. Her lykkedes det hende i hemmelighed at skrive dagbog.

Hanna Levy-Hass' dagbog fra Bergen-Belsen, 18. oktober 1944

"Der er sket et eller andet i den tilstødende afdeling af lejren, som husede polske kvinder.

Det er ikke helt klart, om det er politiske fanger eller jøder. Det lader til, at de gjorde oprør i dag. Det fortæller rygten.

Pludselig fik alle ordre til at vende tilbage til barakkerne.

Arbejderne kom tidligt hjem.

I køkkenene blev ilden slukket, og personalet sendt væk.

De store porte, som adskilte vores blok fra resten af lejren, blev lukket.

Overalt var der panik.

Vi fandt aldrig ud af, hvordan kvindernes oprør endte.

Imidlertid er det tydeligt, at tyskerne har "genskabt orden" ved hjælp af deres egen metode og begået nye forbrydelser.

Krematoriet kører non-stop, så alle kan se det."⁶¹

Hvad tror Hanna, der er foregået?	
Hvordan har tyskerne genskabt orden?	
Hvad fortæller det om risikoen ved at gøre oprør?	